

JUSTÍCIA I PAU I LA PENA DE MORT EN EL DARRER FRANQUISME

Marc Zanon i Pérez

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Universitat Pompeu Fabra

El paper de Justícia i Pau en el darrer franquisme va ser d'una rellevància encara no suficientment contrastada entre la historiografia del període. Una visió ràpida de la situació dels moviments socials en el darrer franquisme ens mostra la importància de l'entitat en l'extensió dels valors democràtics a Espanya i molt intensament a Catalunya. Amb tot, manca encara un estudi aprofundit de les dinàmiques internes, els condicionants externs, la praxis habitual o l'encaix amb el règim de l'entitat per a calibrar la seva incidència real en el procés¹.

La oposició de l'entitat als principis del franquisme serà tan obertament clara en els dos darrers anys de vida del dictador a través de comunicats i manifestacions públiques que resulta imprescindible l'anàlisi de la documentació oficial des d'aquesta òptica. A partir d'aquí s'obre la perspectiva d'una entitat que forma part de l'Església² contestatària que ja s'havia anat desmarcant del règim des dels anys seixanta fins a arribar a postures enfrontades als anys setanta. Tan és així que dues de les grans campanyes que van ocupar Justícia i Pau en l'any 1974 i 1975 van ser la mobilització per l'amnistia i contra la pena de mort³, accelerada aquesta pels esdeveniments ocorreguts al setembre de 1975, amb l'execució de cinc acusats de terrorisme (Juan Paredes -Txiki- i Ángel Otaegui d'ETA, i José Humberto Baena, José Luís Sánchez Bravo i Ramón García Sanz, del FRAP). L'acció de l'entitat ve marcada pel dia a dia d'un règim que en la seva agonia reafirma postures d'extrema duresa envers la oposició fins al punt de bunkerització que representa la posada en escena de la manifestació del primer d'octubre a la *Plaza de Oriente* amb un Franco cadavèric assenyalant els *sospitosos habituals*.

---

¹ Xavier Garí de Barbarà ens porta una interessant monografia sobre l'entitat que mostra una útil visió lineal de la història, evolució i preocupacions de l'entitat però que, per la voluntat commemorativa, així com l'amplitud del període estudiat, resulta mancada d'aprofundiment en les sinèrgies generades per Justícia i Pau en aquest decisiu període. Xavier Garí de Barbarà *Història dels 40 anys de Justícia i Pau a Barcelona*. Editorial Mediterrània, Barcelona, 2007.

² Justícia i Pau es crearà estructuralment vinculada a l'arquebisbat de Barcelona.

³ Borja de Riquer *La dictadura de Franco. Historia de España*. Vol. 9. Barcelona, Madrid, Crítica/Marcial Pons, 2010.

En aquest context, els objectius de les campanyes de Justícia i Pau són fonamentalment dos: d'una banda, existeix una voluntat clara de pressionar les autoritats franquistes en dos nivells, l'intern i l'extern⁴ per tal d'incidir en el discórrer polític del país (això és, en aquest cas concret, modificar una legislació que limita unes llibertats ja prou migrades i evitar noves sentències que atemptin contra els Drets Humans); de l'altra, la tasca de l'entitat se centrarà molt especialment en estendre entre una societat ja prou mobilitzada per diverses entitats i plataformes⁵ els plantejaments democràtics, empenyent clarament cap a una fi de la dictadura.

Per a arribar a aquest punt cal, emperò, analitzar els orígens de Justícia i Pau amb detall. A partir d'aquí, i des d'una coherència envejable, s'observa el desenvolupament de la mateixa fins a arribar al punt àlgid de la protesta contra el règim cap al setembre de 1975. Aquests principis doctrinaris ens aporten la llum necessària per a comprendre el posicionament de l'entitat en els darrers temps de la dictadura.

Principis fundacionals

Cal buscar els orígens de l'entitat en l'impacte i els efectes generats per les conseqüències del Concili Vaticà II. Com és ben sabut, l'impuls del Concili va donar lloc a una renovació teològica de grans sectors de l'Església espanyola, que avançaven en paral·lel a l'extensió de l'antifranquisme de forma especialment intensa durant els seixanta; va significar un punt d'inflexió determinant en el procés d'escisió entre una Església oficialista que es manté fidel com a puntal de suport al règim i una Església «renovadora»⁶ que «fou el paraigua sota el qual força iniciatives s'aixoplugaren»⁷.

---

⁴ La pressió cap al règim a partir de la denúncia davant les instàncies internacionals serà una constant entre les entitats cíviues que lluiten per la democràcia en el període. En aquest cas, això es personifica en la figura del Papa Pau VI. Veure Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que se enfrentó a Franco. Pablo VI, la conferencia episcopal y el Concordato de 1953*. Editorial Dilex. Paracuellos del Jarama. 2005.

⁵ Martí Marín *Història del franquisme a Catalunya*. Eumo, Vic, 2006. En aquesta obra l'autor fa referència al moviment obrer, les associacions de veïns, els col·legis professionals, plataformes pacifistes catòliques o el feminisme, a més de l'Església com a grups més o menys organitzats i que acabaran tenint un paper destacat en panorama de l'antifranquisme, de forma especialment intensa durant els anys setanta.

⁶ Joan Gomis *Solidaritats viscudes*. Edicions 62, Barcelona, 1999. p. 22.

⁷ *Ibidem*.

Parlem, així d'un punt d'inflexió importantíssim en el món cristià. Aquest canvi, en el context d'una Espanya regida per una dictadura, arrelà profundament en certs sectors que van començar a perdre les seguretats de l'empara del règim⁸.

Conceptes com *llibertat* o, fins i tot de forma més implícita, *democràcia*, esdevenen subjacents al Concili. De fet, tot fa pensar que des de Roma es planteja, amb prou reserves, l'evolució cap a sistemes representatius enfront de les dictadures⁹.

És en aquest sentit que el Vaticà II va incidir directament en el recorregut fundacional de Justícia i Pau, atès que ambdós conceptes, que es poden estendre a la idea de la *justícia social* i la *lluita per la pau*, es troben en l'arrel de l'entitat.

Fem referència, així, a un procés que hauria d'abastar un ampli sector de l'església espanyola. Pamela Beth es manifesta en aquests termes: «What changed in the 1960 was, of course, the new direction charted by Vatican II. Which encouraged an existing but minoritarian vision of Catholic community compatible with democracy and informed by the pursuit of “social justice” and human dignity»¹⁰. En els mateixos termes s'expressa Martín de Santa Olalla: «El Vaticano II supuso una transformación muy importante en las estructuras de la Iglesia y de su posición ante el mundo y la modernidad»¹¹.

Són bàsicament dos els documents que revertiren en la formació de Justícia i Pau a nivell internacional¹² i, òbviament, a Catalunya i Espanya: En primer lloc cal fer esment de la Constitució *Gaudium et Spes*, absolutament clau en la renovació eclesial a nivell mundial¹³. El seu contingut, inspirat en l'Encíclica *Pacem in terris*¹⁴, es pot sintetitzar en el Capítol V (*La comunitat dels pobles i el foment de la pau*), número 90: «El Concili, considerant les immenses calamitats que oprimeixen encara la major part de la humanitat, per fomentar a tot arreu l'obra de la justícia i l'amor de Crist als pobres,

---

⁸ Jaume Botey “El naixement d'altres veus a l'Església” a AA.VV. *Història, política, societat i cultura dels països catalans. De la dictadura a la democràcia (1960-1980)*. Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1998.

⁹ Pablo Martín de Santa Olalla, 2005.

¹⁰ Pamela Beth *Making democratic citizens in Spain. Civil society and the popular origins of the Transition, 1960-75*. Palgrave Macmillan, New York, 2011. p. 46.

¹¹ Pablo Martín de Santa Olalla, 2005. p. 475.

¹² *Iustitia et pax* queda instituïda pel Papa Pau VI com a Comissió Pontifícia el 6 de gener de 1967. D'això en fa esment el mateix Papa en l'Encíclica *Populorum et Progressio*. Es per això que podríem arribar a parlar de tres documents provinents del Concili Vaticà II que marquen l'inici de l'entitat.

¹³ Pablo Martín de Santa Olalla “La intervenció de la Iglesia catòlica en el conflicto social a partir del Concilio Vaticano II. España, 1965-1975.” a *Congrés internacional Societats en canvi: Espanya i Portugal als anys setanta*. CEFID-IHCUNL, Bellaterra, 2012.

¹⁴ Hilari Ragner *Réquiem por la cristiandat. El Concilio Vaticano II y su impacto en España*. Península, Barcelona, 2006.

jutja molt oportú que es creï un organisme universal de l'Església que tingui com a funció estimular la comunitat catòlica per promoure el desenvolupament dels països pobres i la justícia social internacional»¹⁵. Martín de Santa Olalla ho valora: «*Gaudium et Spes* era y es probablemente uno de los principales documentos de contenido fuertemente social de la Iglesia, por ser aquel en el que se marcaban los derechos fundamentales de la persona humana»¹⁶. I segueix, «era voluntad de Dios dejar al hombre total libertad de decisión para que así pudiera buscar de manera espontánea a su Creador y, adhiriéndose libremente a éste, alcanzar así la plena perfección. Por tanto, no tenía sentido un régimen político que coaccionara la libertad del ser humano, porque éste debía dar cuentas ante Dios y no ante ninguna autoridad temporal»¹⁷. En aquesta darrera reflexió trobem la clau per a entendre la fundació i el posterior posicionament de Justícia i Pau que aquí ens ocupa.

La ja citada Encíclica *Pacem in terris* es convertí en l'altre gran eix vertebrador de l'entitat a nivell fundacional. Es tracta d'un text modern publicat l'11 d'abril de 1963 pel Papa Joan XXIII en els primers compassos del Concili Vaticà II i que estableix els drets i deures de les persones, més enllà de la seva religió, que van des de la llibertat religiosa al dret a un lloc de treball digne, passant pel dret a reunió i associació i la intervenció en la vida pública¹⁸. Joan Gomis destaca: «Si en alguns punts, com el reconeixement de la importància i el valor de la Declaració Universal dels Drets Humans, significava la reconciliació ben retardada de l'Església amb els progressos del món nascut de la Revolució francesa, en altres, com en alguns de la temàtica de les relacions internacionals, feia aportacions d'avantguarda»¹⁹. La *crida* del Papa va estretament lligada al reconeixement dels Drets Humans.

Les repercussions del Concili Vaticà II apareixen en els inicis de l'entitat. Xavier Garí de Barbarà ens ho situa en perspectiva: «El cert és que el naixement de Justícia i Pau corresponia a l'onada renovadora que portava el Concili Vaticà II i també a un moment històric de presa de consciència de la dimensió mundial de la justícia, i de la necessitat indefugible d'un desenvolupament solidari dels pobles en pau i fraternitat. La *crida* del Concili i del Pontífex Pau VI tingué acolliment en molts sectors de l'Església,

---

¹⁵ Xavier Garí Barbarà, 2007. p. 28.

¹⁶ Pablo Martín de Santa Olalla, 2012. p. 2.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ El contingut de l'encíclica es pot resumir en els conceptes *pau, llibertat, justícia, amor i veritat*.

¹⁹ Joan Gomis *Memòries cíviqes*. Ed. La Campana, Barcelona, 1994. p. 182.

i Justícia i Pau va implantar-se a poc a poc en ben diversos països, sense un model organitzatiu únic, i sovint com a entitat solitària en la denúncia de les violacions dels Drets Humans, en la defensa de la pau i la dignitat humana, i en el treball pel desenvolupament de les poblacions empobrides»²⁰. Bona mostra en trobem en un document dels Secretariats de Justícia i Pau de Girona, Tarragona i Barcelona, publicat el desembre de 1975 en referència a la campanya pels Drets Humans: «en el nostre país queda molt camí a fer pel que es refereix al reconeixement jurídic i a la realització dels drets de la persona humana, tal com són exposats a la *Pacem in terris* i en el Concili»²¹.

Si a això hi sumem la reflexió que fa el mateix autor, esmentant la Declaració Universal dels Drets Humans, aprovada el 1948, vint anys abans de la fundació de Justícia i Pau a Barcelona i la figura de Gandhi (mort el mateix any) en l'origen de l'entitat, en tan que substrat fundacional marcat pel respecte pels Drets Humans, la lluita per la justícia social i la cultura de la pau, trobem la clau explicativa de la trajectòria de l'entitat en el franquisme²².

Queda clar, per tant, que la base ideològica de Justícia i Pau xoca frontalment amb el marc legal de la dictadura. Quan els esdeveniments es precipitin als anys setanta en un context social i polític com més va més radicalitzat en les dues direccions, les intervencions de l'entitat posaran en dificultats el règim, en explotar un procés de «deslegitimación»²³ de les autoritats ja iniciat per moltes altres entitats religioses, però també plataformes cíviques tan diverses com les associacions de veïns, feministes, col·legis professionals, entitats culturals, el moviment estudiantil i obrer i un llarg etcètera. És en aquest sentit que Ysàs sentència: «En aquellos momentos resultava evidente que el Régimen era incapaz de contener el crecimiento de la implicación de clérigos y seglares en la conflictividad social y política»²⁴.

Feliciano Montero situa l'inici d'aquesta dinàmica ja imparable amb les campanyes per al Judici de Burgos de novembre i desembre de 1970, que haurien generat un estat d'alerta en el règim²⁵.

---

²⁰ Xavier Garí Barbarà, 2007. p. 28-29.

²¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

²² Xavier Garí Barbarà, 2007.

²³ Pere Ysàs "La crisis de la dictadura franquista" a Carme Molinero *La Transición. Treinta años después*. Ed. Península, Barcelona, 2006. p. 46.

²⁴ Pere Ysàs *Disidencia y subversión*. Crítica, Barcelona, 2004. p.179.

²⁵ Feliciano Montero "El taranconismo. La Transición de la Iglesia antes de la Transición" a Rafael Quirosa-Chayrouze [Coord.] *Historia de la Transición en España. Los inicios del proceso democratizador*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2007. També Joan Gomis, 1994.

Agost de 1975: els darrers cops de la dictadura

En aquest context, l'activitat de Justícia i Pau serà especialment activa durant els dos darrers anys de vida del dictador, amb la campanya per l'amnistia impulsada per la Comissió nacional i dirigida per Joaquín Ruiz-Jiménez el 1974, que recollí 54.000 signatures a Catalunya (160.000 a tot Espanya)²⁶, així com la campanya contra la pena de mort, organitzada conjuntament amb Pax Christi, el Grup Diocesà de Promoció i Defensa dels Drets Humans i altres entitats cíviques²⁷ durant el 1975.

Ambdues propostes confluïran, per les circumstàncies político-socials del país (judici, condemna i execució de cinc ciutadans espanyols acusats de terrorisme l'agost de 1975) en una nova i potent iniciativa de l'entitat. En aquelles dates, Justícia i Pau farà públic un document-manifest en què ofereix una crítica oberta a la base jurídica, per mitjà de la legislació recentment aprovada²⁸ (més enllà de la pròpia estructura del règim) «que significava, de hecho, el retorno a la primacía de la jurisdicción militar sobre la civil en la inmensa mayoría de los delitos políticos»²⁹, amb l'objectiu de garantir els Drets Humans dels encausats, evitant, així, l'execució de les penes de mort dictades. Es tracta, per tant, d'un enfrontament directe i públic amb unes autoritats que, tal i com ens mostren les dades de processats pel Tribunal d'Ordre Públic (TOP), havien incrementat la repressió contra les activitats considerades subversives en els darrers quatre anys.³⁰ Malgrat aquestes xifres, «la pertinença o relació amb l'Església representava un paraigua que permetia una certa llibertat limitada de moviments»³¹, cosa que explica la insistent denúncia de Justícia i Pau. Amb tot, cal no desmerèixer la iniciativa i situar-la en el context del final de la dictadura que té el màxim exponent repressiu precisament en aquestes execucions a poc menys de dos mesos de la mort de Franco.

El document pren una orientació jurídica per tal d'elaborar una crítica legal al Decret-Llei, posant-ne de manifest les irregularitats. És a partir d'aquí que s'intueix (no s'explicita en cap moment) l'oposició al règim i la reclamació d'un Estat de Dret que

---

²⁶ Xavier Garí Barbarà, 2007.

²⁷ *Ibíd.*

²⁸ Decret-Llei 10/1975 de 26 d'agost de 1975 «de prevención y enjuiciamiento de los delitos de terrorismo y subversión contra la paz social y la seguridad personal». Veure Pelai Pagès *Les lleis repressives del franquisme (1936-1975)*. Tres i Quatre, València, 2009.

²⁹ Borja de Riquer, 2010. p. 729.

³⁰ *Ibíd.*

³¹ Joan Gomis, 1994. p.181.

garanteixi els principis bàsics i fonamentals de la persona recollida a la Declaració Universal dels Drets Humans, entre altres documents:

«LAS MEDIDAS EXCEPCIONALES, PREVENTIVAS Y
SANCIONADORAS EN ESPAÑA»

1. Por razones de extremada escasez de tiempo, no se incluye en este informe el análisis de las diversas normas legales -preventivas y penales- que podrían calificarse, relativamente al menos, de ordinarias en el ordenamiento jurídico español vigente con anterioridad al Decreto-Ley 10/1975 de 26 de agosto.

1.1 Es suficiente señalar: que tanto en el Código Penal común (artículo 260 y sgs.) cuanto en el Código de Justicia Militar (artículo 294 bis), se define el delito de terrorismo (muy ampliamente) y se le castiga con penas del nivel superior de la escala (reclusión mayor o muerte, aunque nunca la pena capital como pena única, pues eso coarta la necesaria flexibilidad de los Tribunales de Justicia y los principios reconocidos en los artículos 58 y sgs. del Código Penal común)³².

En aquest primer punt es pot observar una clara intencionalitat de lluita per la fi de les penes de mort que el règim havia utilitzat com a instrument punitiu de forma habitual quan s'especifica «aunque nunca la pena capital como pena única»³³. Fins i tot, es dilucida un missatge que acusa al règim d'utilitzar-la com a eina de lluita *política*, de coacció contra l'oposició, més que com a garant de la *seguretat* i el *bé comú* de la societat espanyola.

No és d'estranyar aquesta afirmació des del punt de vista de la campanya engegada aquest mateix any per l'entitat contra la pena de mort. Tanmateix, l'hipotètica tebior del missatge, amagat entre la discussió jurídica, té la seva base en el principi cristià del dret a la vida i la defensa que se'n feia en la ja esmentada *Pacem in terris*. Com defensa Guy Hermet, «La intervención de la Iglesia en los asuntos públicos se realiza generalmente de forma velada por medio del enunciado de principios

---

³² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

³³ *Ibíd.*

ideològics o bajo la cobertura de intereses denominados religiosos, como lo hacen en particular las asociaciones de laicos. En España como en otras partes, los hombres y la estructuras que hacen declaración de catolicismo fingen a menudo “no hacer política” en el sentido partidista del término»³⁴. El document segueix sota l’argument del defecte de forma i l’arbitrarietat de la promulgació del Decret-Llei. Es justifica afirmant que la legislació present abans d’agost de 1975 ja garantia la seguretat dels ciutadans i, per tant, aquest nou cos legislatiu no tenia raó de ser més enllà de l’estrictament política:

1.2 Precisamente por existir esos textos previos, el Consejo de Guerra de Burgos ha podido tipificar como “terrorismo” el hecho atribuido a Garmendia y a Otaegui y les ha impuesto la pena de muerte, sin que estuviera en vigor el Decreto-Ley de 26 de agosto, lo que revela la no necesidad jurídica de éste para sancionar, incluso con pena capital, dichos delitos.

1.3 A mayor abundamiento, está la muy severa Ley de Orden Público, que en varios de sus preceptos (principalment los artículos 10 y sigui.) pone en manos de la autoridad gubernativa -y de los Agentes de policía- medios más que suficientes para prevenir acciones perturbadoras y detener a sus presuntos autores, incluso sin previo mandamiento judicial (artículo 11) cuando se trate de actos “in fraganti”. (Se adjuntan fotocopias de esas normas, como anexo nº 10).

1.4 Finalmente, quedaba siempre abierta la posibilidad de declarar el “estado de excepción” en todo el territorio nacional o en parte de él -cómo ya se hizo más de una vez- cumpliendo los requisitos determinados en el Fuero de los españoles (artículo 35) por un periodo razonable de tiempo - meses, no años- y siempre con interpretación restrictiva (Se adjuntan fotocopias de esos preceptos, como anexo nº 11)³⁵.

Existeix una relació directa en les disputes internes del govern i les decisions que acaben condicionant aquest procés; i és que la voluntat del gabinet Arias de mostrar símptomes de fermesa davant dels grups ultres es va traduir en l’estat d’excepció de 25

---

³⁴ Guy Hermet *Los católicos en la España franquista. I. Los actores del juego político*. Centro de Investigaciones sociológicas, Madrid, 1985. p. 281.

³⁵ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

d'abril de 1975 a Guipúscoa i Biscaia i, finalment, amb la promulgació del Decret-Llei que centra l'atenció d'aquest document³⁶. Com s'ha vist, es planteja aquesta opció com a últim recurs i, sobretot «por un periodo razonable de tiempo -meses, no años-»³⁷, entenent que l'alternativa és un cos legislatiu que perpetua aquestes condicions excepcionals, idea que desenvolupa en el següent punt:

1.5 Por todas estas razones, se ve claramente que el tantas veces aludido Decreto-Ley 10/1975, de 26 de agosto, no obedece a una fundamentación jurídica, sino meramente política, y que no es tanto un Decreto “para la prevención del terrorismo” -como dice su rótulo- sino mucho más un “estado de excepción global” y un medio de obstaculizar el ejercicio de libertades y de derechos humanos fundamentales (Se adjunta fotocopia de la página del B.O.E. con el texto completo del Decreto-Ley, como anexo nº 12)³⁸.

Segons els postulats de Justícia i Pau el Decret-Llei s'utilitza com a instrument ideològic al servei del règim amb la única finalitat d'endurir les condicions de repressió en un moment en què els fronts als que aquest ha d'abastar són cada vegada més nombrosos. És per això que es fa referència a «“estado de excepción global”»³⁹ per tal de sintetitzar una situació que s'entén com resposta de les autoritats a la manca de control del carrer que feia temps que havia deixat de tenir⁴⁰. De fet, l'estudi de les Notes Informatives que la Jefatura Superior de Policia de Barcelona feia arribar al Govern Civil mostra clarament que la informació va prevaldre al control⁴¹. És a dir, les autoritats tenien coneixement de la existència de molts dels grups, plataformes o iniciatives que generaven inèrcies socials sovint contràries al règim. Amb més o menys precisió, es coneixien les tendències internes d'aquests grups, els personatges més actius

---

³⁶ Borja de Riquer, 2010.

³⁷ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Pere Ysàs, 2004; Borja de Riquer, 2010; Martí Marín, 2006; Carme Molinero “Present i futur de la historiografia sobre el règim franquista. Balanç sobre algunes línies d'investigació i els seus resultats” a Jordi Font i Agulló (dir.) *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països catalans*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2007. També, Encarna Nicolás *La libertad encadenada*. Alianza, Madrid, 2005.

⁴¹ Marc Zanon *El moment final del franquisme: Estudi a partir de la documentació del govern civil de Barcelona (1973-75)*. Treball d'iniciació a la recerca. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2010.

en la lluita per les llibertats democràtiques i fins i tot els actes a celebrar per aquests tipus d'organitzacions.

Tanmateix, malgrat els nombrosos cops policials, aquesta *defensa* de l'Estat resultava inútil en el sentit que no s'obtenien els resultats esperats. La multiplicitat de fronts impossibilitava la contenció de tots i cadascun d'ells; ans al contrari, la conflictivitat social patia una clara dinàmica *in crescendo* en aquests darrers dies del règim. Aquesta és la millor prova possible de la crisi final d'una dictadura ferida de mort. Quan la societat desborda les forces de control social d'un règim que té el seu origen en la força repressora de la dissidència, observem el darrer moment d'agonia de la dictadura. Cal entendre la promulgació del Decret-Llei com una resposta a la crítica situació al carrer.

En aquest sentit observem la denúncia de Justícia i Pau a una reacció que es considera totalment desmesurada i que limita encara més «el ejercicio de libertades y de derechos humanos fundamentales»⁴² i representa (com es detallarà en el següent apartat del text) una «restricción de diversos derechos fundamentales de todos los ciudadanos, incluso de quienes repelen cualquier crimen, aunque adopten actitudes de oposición pacífica contra el sistema político o socio-económico vigente»⁴³.

Segueix el text:

1.5.1. Se aprecia, ante todo, una fuerte contradicción, entre los criterios inspiradores del Decreto-Ley, tal cómo se explicitan en el preámbulo y las “decisiones” del articulado (tipificación de delitos, fijación de penas, pautas de acción gubernativa, reglas procesales y, especialmente, restricción de diversos derechos fundamentales de todos los ciudadanos, incluso de quienes repelen cualquier crimen, aunque adopten actitudes de oposición pacífica contra el sistema político o socio-económico vigente).

En efecto, en dicho preámbulo, se insiste en que las medidas excepcionales que el Poder Público ha de tomar frente a las agresiones terroristas “no deben perturbar la marcha de una Sociedad hacia su continuo perfeccionamiento político” y, en consecuencia, declara que “las líneas

---

⁴² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁴³ *Ibíd.*

fundamentales del presente Decreto-Ley tienden a armonizar la eficacia de la prevención y enjuiciamiento de las actividades terroristas, con la mínima perturbación de las garantías que corresponden a los ciudadanos". De ahí que, añade el texto, será de carácter temporal la restricción de las garantías contenidas en los artículos 15 y 18 del "Fuero de los españoles" y solo, en la medida de necesaria para facilitar la investigación de esta criminalidad específica⁴⁴.

Així, i segons aquest Decret, les mesures excepcionals sempre haurien de comportar una restricció temporal i evitar «perturbar la marcha de una Sociedad hacia su continuo perfeccionamiento político»⁴⁵, però s'entén de forma implícita que el resultat final, segons Justícia i Pau, és tot el contrari.

En aquest punt, el document emès per l'entitat arriba a la denúncia, en posar de manifest una actitud de cinisme i/o de manipulació quan fa referència al fet que:

Más aún, el preámbulo se cierra con la afirmación de que "ningún ciudadano honrado y patriota va a sentirse afectado por la circunstancial disminución de sus garantías constitucionales que los preceptos que el presente Decreto-Ley implican", y "en cualquier caso, ese pequeño sacrificio está suficientemente compensado por la tranquilidad y Seguridad que ha de proporcionar a toda la comunidad nacional el propósito sereno, firme y jurídicamente controlado de no consentir en nuestra Patria la invasión del azote terrorista que hoy amenaza la paz social en una gran mayoría de los países del mundo"⁴⁶.

La lectura és evident: el text del Decret-Llei recalca que no hi haurà una rebaixa en els drets constitucionals quan el que intenta portar a la llum pública Justícia i Pau és precisament el fet que per mitjà de la nova legislació, els espanyols passaran a viure en un Estat encara més repressiu que limita els drets dels ciutadans a la mínima expressió. Seguidament, passa a enumerar els greuges que implica el decret:

---

⁴⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁴⁵ *Ibíd.*

⁴⁶ *Ibíd.*

Pero la estricta verdad es -repetimos- que luego, en el articulado, no se tiene en cuenta esos criterios de “restricción mínima” de las garantías de amortización con el proceso de una sociedad en evolución política.

Basta con tener en cuenta los siguientes extremos:

a) Se incluyen como grupos u organizaciones que fomentan o coadyuvan al terrorismo y caen bajo la aplicación de las penas del Decreto-Ley (artículo 4º), numerosos sectores políticos o asociaciones que en modo alguno propugnan la utilización de la violencia como instrumento de acción política o social, sino que simplemente aspiran a una evolución, cambio o transformación de las estructuras políticas, no democráticas, cual es el caso de la mayoría de las organizaciones o grupos declarados “fuera de la Ley” en las disposiciones de los años 36, 30 y 61 que se mencionan en el preámbulo, y todas aquellas otras que, no incluídas en esas antiguas normas, sean estimadas por la autoridad gubernativa o por la autoridad judicial cómo análogas a ellas, por el hecho de preconizar cambios constitucionales en profundidad, pues la ambigüedad de las fórmulas empleadas permite esa interpretación extensiva⁴⁷.

Arriba aquí la denúncia al fet que amb la legislació vigent a partir d'agost de 1975 no només s'està incidint sobre el terrorisme sinó que s'estén a l'àmbit dels partits clandestins i les associacions. A més de la reclamació implícita a la legitimitat de partits polítics i, en conseqüència, d'un sistema democràtic, aquí Justícia i Pau acompleix la funció d'altaveu públic i legal dels valors democràtics que els partits il·legals només poden fer per una via clandestina. L'organització ocupa, com altres entitats de seglars i plataformes cíviques (amb més dificultats), l'espai inexistent en els partits polítics⁴⁸ que li permet incidir en la vida pública de forma directa: «El seu caràcter d'entitat vinculada amb l'arquebisbat li donava un marge de llibertat evidentment petit i amenaçat però superior al de les entitats cíviques i no cal dir-ho al dels partits polítics clandestins»⁴⁹.

Com dèiem, els principis de la llibertat humana són la referència de l'entitat. És per això que el mateix Gomis defensa: «la situació política espanyola explicava que Justícia i Pau es dedicqués més aviat a treballar pels drets civils i polítics, conculcats per

⁴⁷ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁴⁸ Guy Hermet, 1985.

⁴⁹ Joan Gomis, 1994. p. 281.

la dictadura, que no pas a altres temàtiques pròpies de l'entitat»⁵⁰. La lluita pels Drets Humans imbueix tot el document, criticant-se la nova legislació perquè:

b) Se restringe gravemente el derecho a la libre información y a la libre expresión del pensamiento, sobre todo en la prensa y otros medios de comunicación social, (...) ⁵¹.

Aquest atac a la llibertat d'expressió resulta especialment greu:

(...) al tipificarse y penarse severamente (artículos 10 y 19) no solo la difusión o defensa de las ideologías indicadas en el artículo 4º del Decreto-Ley, sino incluso la crítica -“directa o solapada- de las sanciones legales que en el Decreto-Ley se establecen y las manifestaciones de solidaridad con las personas encausadas o condenadas;⁵².

A més, segons se segueix posant de manifest en aquestes línies, la manca de precisió del text, afavoreix una lectura de màxims pel què es refereix a les penes:

(...) todo ello -repetimos- en términos tan elásticos e imprecisos que facilitan actuaciones gubernativas y, aún resoluciones judiciales de máxima “discrecionalidad” contra el principio restrictivo que debe regir siempre en materia penal; y, a mayor abundamiento, sin haberse suspendido explícitamente por el Decreto-Ley la vigencia del artículo 12 del Fuero de los españoles, que garantiza la libertad de expresión de todos los ciudadanos⁵³.

L'estratègia de Justícia i Pau passa per mostrar la manca total de defensa dels Drets Humans que implica aquesta nova legislació però, sobretot, posar de manifest el defecte de forma del mateix en relació al *Fuero de los españoles* i, per tant, la contradicció interna del règim amb els seus principis:

---

⁵⁰ Xavier Garí de Barbarà, 2007. p. 91.

⁵¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁵² *Ibíd.*

⁵³ *Ibíd.*

c) En otro plano, no sólo “suspenden” (artículos 13 y 14) las garantías de intervención judicial en la detención de los presuntos culpables (contenidos en los artículos 15 y 18 del Fuero de los españoles), sino que se modifican, incluso los plazos establecidos en el Fuero sin que ello sea jurídicamente posible, dado el rango de ley Fundamental que dicho Fuero tiene, como luego se insistirá.

d) Se coartan también los derechos de los detenidos o presos a la comunicación verbal con sus familiares (artículo 16) y, sobre todo, los derechos de la defensa durante el sumario y el juicio (artículo 18)⁵⁴.

Es tracta, aquesta darrera, d'una lluita compartida amb els Col·legis d'Advocats, que sovint es trobaven amb els impediments de les autoritats competents per a poder desenvolupar la defensa. Serveixi d'exemple el testimoni que les Actes del Col·legi d'Advocats de Barcelona ens aporta en data de 10 de març de 1966. Les circumstàncies són, òbviament diferents, però el fons és el mateix: «(...) acuerda dirigir comunicación al Excmo. Sr.Gobernador Civil de la Provincia denunciando los abusos cometidos por los citados Agentes de la Autoridad y las faltas de consideración en que han incurrido, con los letrados quejantes, rogándose a la citada Autoridad que adopte las medidas oportunas para que en lo sucesivo tales funcionarios no impidan la libre comunicación de los letrados con sus respectivos clientes, y guarden a los primeros la consideración y atenciones de que son merecedores»⁵⁵.

El manifest segueix amb l'argument del defecte formal:

Pero independientemente de esa importante consideración generérica, un análisis científico-jurídico de la “norma excepcional” que se examina, pone de manifiesto radicales infracciones jurídicas, no ya respecto a los textos Internacionales (Declaración de 1948 y Pactos de 1966 de la Organización de las Naciones Unidas aceptados por el Estado español), sino, incluso, en relación con los principios y las normas fundamentales de nuestro ordenamiento jurídico nacional.

---

⁵⁴ Ibídem.

⁵⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Actes de la Junta de Govern de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona*. Volum 1963-1968.

e) Finalmente, ha de tenerse en cuenta que todas esas severas restricciones o alteraciones, más que “suspensiones” en el ejercicio de diversos derechos básicos, no se imponen por un razonable periodo de tiempo (que debe ser siempre breve, como se trasluce del sentido “excepcional” del artículo 35 del Fuero de los españoles, concorde con este punto con las normas ya indicadas de los textos internacionales, y como se ha practicado otras veces por el Gobierno de nuestra Patria -dos, tres, seis meses, como máximo...-) sino que se establece por dos años (Disposición final segunda del Decreto-Ley) para las garantías del “Habeas corpus” e indefinidamente para las demás restricciones (especialmente del derecho de información y libre expresión, contenidas en los artículos 10 y 19)⁵⁶.

Justícia i Pau denúncia amb aquestes paraules i de forma prou nítida la idea que amb aquesta legislació s'arriba a un estat d'excepció permanent, mostrant la desmesura en referència als precedents del mateix règim: «como se ha practicado otras veces por el Gobierno de nuestra Patria -dos, tres, seis meses, como máximo...-»⁵⁷. A partir d'aquí, a mode de síntesi conceptual, es desenvolupa un recull de l'argumentari jurídic que invalidaria legalment el Decret-Llei d'agost de 1975, fins al punt de plantejar el «pertinente recurso de contrafuero»⁵⁸:

1.5.2. La consideración precedente nos sitúa en un punto clave, que es el de las infracciones jurídicas de rango fundamental o constitucional en que incurre el Decreto-Ley objeto de este análisis; infracciones que dan fundamento bastante para la interposición, por la vía adecuada, del pertinente recurso de contrafuero (artículos 59 y siguientes de la Ley Orgánica del Estado de 10 de enero de 1967, -B.O.E. del día 11- y su desarrollo en la ley 8/1968, de 5 de abril, con referencia a la ley de 22 de diciembre de 1960, reguladora del derecho de petición).

Sustancialmente -y sin perjuicio de un análisis más detenido- se aprecian las siguientes:

---

⁵⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

a) Infracción global del Fuero de los españoles, de 18 de julio de 1945, que tiene rango de “ley fundamental” (según la Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 26 de julio de 1947, en la Ley Orgánica del Estado, de 10 de enero de 1967, y en el Decreto refundidor de 20 de abril del mismo año).

La infracción se comete en cuanto que el Decreto-ley no suspende simplemente de modo temporal (como podría hacerlo al amparo del artículo 35 del mismo Fuero), sino que modifica lo dispuesto en determinados artículos del mismo (especialmente al prescindir de la intervención judicial en las detenciones y al alterar los plazos de retención del detenido por la autoridad gubernativa, en relación con los artículos 15 y 18 del Fuero), sin haberse seguido el cauce de elaborar una nueva Ley Fundamental modificativa del Fuero y sometida a referéndum.

b) A mayor abundamiento, y en concreto, infracción del principio de “Seguridad jurídica que el Fuero garantiza (en su artículo 17), como derecho de todos los ciudadanos, según el cual “todos los órganos del Estado actuaran conforme a un orden jerárquico de normas preestablecidas, que no podran arbitrariamente ser interpretades ni alteradas”⁵⁹.

I sentencia amb tota claredat:

El examen objetivo del Decreto-Ley pone de manifiesto por lo ya dicho, que esa “norma excepcional” viola diversos derechos fundamentales reconocidos y garantizados en el propio Fuero que es de rango o jerarquía superior por su carácter de “Ley Fundamental”, y crea una situación de plena incertidumbre e inseguridad, sustantiva y procesal.

c) Infracción del principio constitucional de independencia de la Administración de Justicia respecto al Gobierno, garantizado en el Punto IX de la Ley de Principios del Movimiento Nacional, de 17 mayo de 1958 (que tiene rango de “Fundamental” por su propia índole y por lo dispuesto en la Ley Orgánica del Estado y en el citado Decreto 779, de 20 de abril de 1967) y refrendado en la Ley Orgánica de la Justicia.

---

⁵⁹ Ibídem.

En efecto, esa infracción se comete en cuanto que el Decreto-Ley no permite que el Juez Instructor de un sumario por los diversos delitos en aquél tipificados, (incluso por los que no son estrictamente de “terrorismo”) pueda conceder la libertad provisional a un procesado, si no es previo el dictamen favorable del Ministerio Fiscal, con lo que el el Poder judicial queda sometido o vinculado a una decisión del Poder ejecutivo, a quien el fiscal representa, contra lo establecido, además, en la Ley de Enjuiciamiento criminal (artículos 528 y 529) que garantiza la plena independencia del Juez en esta materia, quien solo vendrá obligado a notificar al Fiscal lo que resuelva, pero no a solicitar su venia o aprobación. (Se adjunta fotocopia de dichos dos artículos, cómo anexo nº 13)⁶⁰.

Aquest és potser un dels punts fonamentals de la declaració. En el moment en què es denuncia, amb arguments no ideològics ni polítics, la «independencia de la Administración de Justicia respecto al Gobierno»⁶¹ s'està qüestionant la legitimitat de la dictadura apareixent, de fons i imperativament, la idea d'una democràcia de partits. Tan és així, que, en una reunió entre el Ministre d'afers exteriors Pedro Cortina i representants de la Santa Seu, aquest alerta: «Si lo que se trataba era de seculares reunidos en asociaciones que realizaban una labor de apostolado, entonces no había problema. Pero si se encubría con ello otro tipo de acciones, entonces surgía el conflicto. Y no perdió la ocasión para mencionar un problema concreto: la Comisión de *Justicia y paz*, que hacía afirmaciones como que el Estado español no era un régimen de Derecho y, por tanto, no había que respetarlo, con lo que atacarle poseía una carta de legitimidad»⁶². El testimoni ve a reforçar la idea que les autoritats franquistes van a remolc de les iniciatives ciutadanes, si entenem Justícia i Pau com una organització que, malgrat dependre de l'Arquebisbat, té les seves arrels en la societat, amb un funcionament bidireccional⁶³. Igualment, mostra el complicat equilibri (que reclamen les circumstàncies polític-socials del període) en què s'ha de moure l'organització; malgrat el major marge que li confereix el seu estatus d'entitat cristiana que s'originà

---

⁶⁰ *Ibíd.*

⁶¹ *Ibíd.*

⁶² Pablo Martín de Santa Olalla, 2005. p. 370.

⁶³ Des de l'entitat es plantegen campanyes que prenen força únicament a partir de la participació ciutadana que s'intenta fomentar, sacsejant consciències en favor dels Drets Humans, la llibertat i la justícia.

per la crida del Papa Pau VI, les autoritats es mantenen alerta davant qualsevol sortida de to inadequada. D'aquí se'n desprèn la idea que els representants del règim tenen més informació que no pas control del carrer.

El text segueix, insistint en la manca de garanties per a la defensa del pres:

d) Infracción del principio, también fundamental del derecho a la defensa, a elección del procesado, que se garantiza en el Fuero de los españoles (artículo 19), y que resulta gravemente alterado (sin poder serlo, ni siquiera suspendido, a tenor del artículo 35 del Fuero, que no incluye dicho artículo 19 entre los “suspendibles” temporalmente).

Infracción ésta que se desprende de lo preceptuado en el artículo 18 del Decreto-Ley al imponer la actuación de un “2º defensor suplente”, no designado por el reo, sino por el tribunal, y al privar de recurso a los defensores contra las resoluciones que dicten los Jueces o los Presidentes de los Tribunales, en uso de las facultades limitativas y disciplinarias que en dicho artículo 18 se establecen⁶⁴.

Finalment, s'acaba amb una reflexió global en el sentit que, a l'empara del Decret-Llei 10/1975 es limiten Drets bàsics, més enllà del terrorisme per al que suposadament s'hauria promulgat:

2. A todas estas medidas excepcionales del Decreto-Ley que se comenta, hay que añadir las extensiones analógicas puestas en práctica -a su sombra- por los órganos de la Administración Pública, especialmente en lo que concierne al ejercicio del derecho de información y de expresión en la prensa, con secuestros por alusiones o referencias al Decreto-Ley, incluso levemente críticas y hechas con repulsa explícita y categórica de los actos de violencia terrorista, lo cual sofoca extremadamente cualquier disidencia razonable y legítima, protegida por el artículo 12 del Fuero de los españoles

---

⁶⁴ Arxiu Nacional de Catalunya Justícia i Pau, Fons nº 230.

(que el Decreto-Ley no ha suspendido) y por la vigente Ley de Prensa de 1966. Setiembre de 1975⁶⁵.

En definitiva, el manifest elaborat per Justícia i Pau el setembre de 1975 s'ha d'entendre com un acte de protesta de l'entitat davant de les autoritats amb els mitjans de què disposava en el context de la dictadura. La pressió sobre l'aparell legislatiu franquista, i per extensió, al mateix règim, és frontal. Sempre des de les garanties que atorga la relació amb l'arquebisbat de Barcelona (malgrat que Gomis afirma «Pibernat em va confiar que mai no havia demanat autorització a Jubany per a les accions del Secretariat»⁶⁶) i sota el paraigües del que havia estat una iniciativa de la Santa Seu, la *Pacem in terris*, es van utilitzar tots els mitjans legals per a incidir en l'esdevenir polític i social del país. En aquest cas, l'objectiu és rebatre el Decret-Llei 10/1975 de 26 d'agost d'aquell mateix any, considerat absolutament abusiu i que permetia l'establiment d'un estat d'excepció pràcticament permanent, quan el camí traçat per les mobilitzacions popular i associatives del país (entre les quals les de Justícia i Pau) mostraven que el carrer estava molt allunyat de les aspiracions immobiliestes dels sectors més ultres del règim a qui suposadament s'hauria de voler calmar amb la promulgació d'aquest decret.

Més enllà de la crítica a aquest nou intent de les autoritats d'encotillar les limitades llibertats dels ciutadans, el manifest posa en dubte la mateixa existència d'un règim dictatorial, atès que cadascun dels punts reclamats responen a valors democràtics⁶⁷ que marcaven la vida de Justícia i Pau, incompatibles amb el règim de Franco. Així, es fa referència al perjudici fet als partits polítics «declarados “fuera de la ley”»⁶⁸, la manca de llibertat d'expressió i informació, la reducció al mínim dels drets del detinguts i, fins i tot, la no separació entre el poder executiu i el judicial.

El posicionament de l'entitat en favor d'una democràcia de partits sembla clar, fins i tot per a les mateixes autoritats⁶⁹. No podia ser d'una altra manera per una entitat que havia nascut de la renovació eclesial del Vaticà II i marcada profundament per la

---

⁶⁵ *Ibíd.*

⁶⁶ Joan Gomis, 1999. p. 19.

⁶⁷ Feliciano Montero *La Iglesia: de la colaboración a la disidencia*. Ediciones Encuentro, Madrid, 2009.

⁶⁸ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁶⁹ Pablo Martín de Santa Olalla, 2005.

defensa dels Drets Humans. Certament, el Decret-Llei vulnerava bona part d'aquests Drets. La resposta de l'entitat era la denúncia⁷⁰.

La crítica a la iniciativa legislativa té la mirada de fons posada en les condemnes a mort als cinc detinguts acusats de terrorisme en el marc de l'esmentada llei. És per això que aquesta campanya de Justícia i Pau s'intensificà en aquest setembre de 1975 (fruit d'això és la publicació d'aquest manifest) i té continuïtat en el «Recurso de contrafuero contra el decreto 10/1975,»⁷¹, ja anunciat al document («La consideración precedente nos sitúa en un punto clave, que es el de las infracciones jurídicas de rango fundamental o constitucional en que incurre el Decreto-Ley objeto de este análisis; infracciones que dan fundamento bastante para la interposición, por la vía adecuada, del pertinente recurso de contrafuero »⁷²) presentat davant de les Corts amb les pertinents precaucions inicials: «Después de reiterar su repulsa del terrorismo y también el dolor ante cualquier acto de violencia individualizada que atente contra la vida o la integridad de la persona, se señala que la presentación del recurso responde al deber moral de cumplir el acuerdo adoptado el pasado día 4 del mes de septiembre por el pleno de la Comisión Nacional de “Justicia y Paz»⁷³.

A això s'hi suma un nou manifest publicat amb data de 6 de setembre pel Secretariat General d'Espanya en què es demana clemència pels condemnats a mort des dels valors del respecte a la vida humana i la convivència social, però també la llibertat i igualtat:

Conscients, doncs, del seu deure moral indeclinable de contribuir, en la mesura de les seves possibilitats, a la supressió dels enfrontaments fraticides, mitjançant la creació d'unes estructures socials justes i el foment d'una autèntica reconciliació entre els homes, “Justícia i Pau” fa una crida, altra vegada, a la consciència pública, no solament de les autoritats eclesiàstiques i civils sinó -i principalment- de tot el poble, amb inquietud

---

⁷⁰ Resulta interessant observar com moltes de les entitats que participen en aquest procés de desgast en els darrers dies del règim, utilitzen la denúncia interna per mitjans legals o il·legals, paral·lelament al fenomen internacional. Bona mostra d'això la trobem en l'Associació d'Amics de Les Nacions Unides, que utilitzava la *Federació Mundial d'Associacions per les Nacions Unides (FMANU)* com a altaveu de les problemàtiques espanyoles, buscant la pressió exterior.

⁷¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

profunda, però, també, amb una gran esperança que un renovellat esforç comú ens farà superar, ben aviat, les circumstàncies generals de violència en què vivim, i ens permetrà de crear unes condicions -necessàries i urgents- de llibertat, d'igualtat i de solidaritat humana, en la vida de tots els pobles d'Espanya⁷⁴.

I s'insisteix en l'eliminació del recentment aprovat instrument jurídic, demanant la «derogació del Decret-Llei 10/1975 del 26 d'agost, sense excloure normes sancionadores més d'acord amb els principis abans esmentats»⁷⁵.

Amb tot, la pressió exercida des de Justícia i Pau, no trobà una resposta positiva en el si del govern. El Decret-Llei es mantingué vigent i, en virtut d'aquest, el 27 de setembre es va procedir a l'execució dels cinc condemnats. El manifest de l'entitat va ser un més dels molts inputs que les autoritats van rebre amb l'objectiu de la «commutació de les penes de mort ja imposades i l'abolició d'aquesta sanció en les lleis espanyoles»⁷⁶ i que van des de plataformes cíviques del país, a la Comissió Permanent de la Conferència Episcopal⁷⁷ o al mateix Papa: «en aquellos días se produjo el enfrentamiento público que Pablo VI i Franco habían estado evitando desde hacía años. El caudillo había firmado la ejecución de un grupo de terroristas pertenecentes a *ETA* y *FRAP*: Pablo VI, en lugar de guardar silencio, como lo había hecho su predecesor Pío XII durante la represión, pidió al Caudillo clemencia»⁷⁸.

Els Secretariats de Girona, Tarragona i Barcelona de Justícia i Pau, publicaran un comunicat en resposta als fets, en què expressin la seva repulsa a les morts:

En plena campanya a favor de l'abolició de la pena de mort i recents encara declaracions nostres sobre el clima actual de violència (Secretariat General d'Espanya, 6 de setembre; Secretariat de Barcelona, 15 de setembre) ens arriba la notícia de l'execució de: Juan Paredes (Txiki) i Angel Otaegui

---

⁷⁴ *Ibidem*. Aquest document representa una bona mostra de la implicació de Justícia i Pau en la lluita per les llibertats, els Drets Humans i la justícia social en el darrer franquisme i que demanaria d'una altra anàlisi detallada que, per qüestions d'espai, obviarem aquí.

⁷⁵ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Els arguments dels bisbes anaven en la mateixa direcció del document de Justícia i Pau: crítica al Decret-Llei i apel·lació a la *Pacem in terris*, com a garantia de defensa dels Drets Humans. Pere Ysàs, 2004.

⁷⁸ Pablo Martín de Santa Olalla, 2005. p. 470.

Echevarría; José Humberto Baena Alonso, José Luís Sánchez Bravo Solla i Ramón García Sans.

No és hora de repetir arguments o principis generals. Però tampoc és hora de refugiar-nos en un silenci que seria inhibició.

1. Fem públics, des de la nostra impotència, el dolor i la consternació que ens aclaparen. Tothom coneix el nostre respecte a la vida de l'home -a imatge de Déu- i ningú podrà dir, honestament, que quan rebutgem una forma de mort de l'home per l'home, pretenguem justificar-ne una altra.

2. No creiem, de cap manera, que l'aplicació de la pena de mort resolgui els problemes de convivència de la nostra societat, ni elimini les arrels de l'odi, ni de l'esperit de violència i de venjança que patim.

3. Ens refermem, una vegada més, en la nostra voluntat d'aconseguir, per tots els mitjans legítims, la superació d'aquesta figura jurídica. Voldríem -utilitzant unes paraules recents de José M. Pemán- veure substituït el vell talió d'ull per ull i dent per dent, per un nou talió que proposi perdó per perdó i gràcia per gràcia⁷⁹.

Igualment, es va convocar un acte a Santa Maria del Mar, «sobre el dret a la vida i les llibertats fonamentals»⁸⁰, que finalment no es va celebrar per a evitar confrontacions perilloses i possibles detencions (en el marc de jurídic del Decret d'agost) en un ambient ja prou crispat⁸¹.

Justícia i Pau i la fi de la dictadura

Aquest episodi il·lustra un període profundament marcat per la repressió més dura d'un règim que agonitzava al mateix temps que el seu principal líder, però també per uns inequívocs símptomes de canvi social fortament consolidats des dels impulsos mobilitzadors dels anys seixanta.

Cal emmarcar la campanya de Justícia i Pau en aquest context social de resposta i lluita contra la dictadura. De forma intencionada o no, l'entitat ocuparà un espai

---

⁷⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*, Fons nº 230.

⁸⁰ Xavier Garí de Barbarà, 2007. p. 90.

⁸¹ En els dies posteriors a les execucions s'havien produït actes violents a Barcelona i Madrid. Joan Gomis, 1994.

important a peu de carrer dins del que tradicionalment s'ha anomenat antifranquisme, ja que els seus manifestos ataquen la base mateixa de l'estructura de l'Estat. Així, la iniciativa engegada com a resposta al decret-Llei 10/1975, esdevingué un element més d'erosió per al règim que no abasta la multiplicitat de fronts que s'havien anat obrint en els darrers anys⁸². Justícia i Pau se situa al capdavant d'una protesta socialment prou estesa i que no fa més que deslegitimar el franquisme i, en última instància (per la suma de factors), fer-ne impossible la seva continuïtat més enllà de l'*hecho biológico inevitable*.

Hilari Ragner desenvolupa aquest argument: «Pero el factor religioso, que había tenido un papel importante en los orígenes del régimen de Franco, lo tuvo también en su desmoronamiento ideológico. No derribó al dictador, pero moralmente lo desarboló. Atrapado por su alarde de fidelidad a la Iglesia, al Papa y al Magisterio eclesiástico, Franco se encontró en un grave aprieto cuando, con Juan XXIII y el Concilio Vaticano II, la Iglesia dio un gran vuelco. Franco se encontraba comprometido por sus propias manifestaciones de obediencia incondicional a la jerarquía eclesiástica. No entendía lo que estaba pasando»⁸³.

Es tracta d'una lluita recíproca: l'antifranquisme dedica esforços a desgastar al règim, alhora que les autoritats intenten aturar l'onada mobilitzadora⁸⁴. L'única resposta possible del govern a l'increment de la conflictivitat passa per la repressió més dura. Tanmateix aquesta via resolutiva es converteix en un virus que va devorant el franquisme, atès que la violència coercitiva és contestada amb un augment de la mobilització ciutadana que porta a noves dificultats a les autoritats.

És en aquest procés que pren rellevància el fet que una entitat que depèn de l'Arquebisbat es posicioni públicament enfront de les autoritats i actiu amb l'objectiu clar d'incidir en el discórrer del país, a la recerca de les llibertats democràtiques. Es converteix, així, en una petita part del procés de deteriorament del règim marcat per l'extensió de l'antifranquisme que l'arriba a erosionar profundament, dilapidant la imatge del règim a nivell intern i a escala internacional⁸⁵. Aquesta capacitat mobilitzadora de l'entitat que es convertia en una plataforma més de lluita per la

---

⁸² Pere Ysàs, 2006.

⁸³ Hilari Ragner, 2006. p. 20.

⁸⁴ En el cas concret de la desafecció en el si de l'Església, cal esmentar el fet que el govern havia donat instruccions als governs civils de prendre mesures contra les accions considerades *subversives* de capellans, però també d'entitats com Justícia i Pau, JOC i HOAC. Pere Ysàs, 2004.

⁸⁵ Borja de Riquer, 2010.

democràcia fins al punt de «asegurar la formación moral pero también cívica y política de un gran número de personas no afectadas por las estructuras de adoctrinamiento oficial, o que las rechazan»⁸⁶ és la que la converteix en una peça important en l'estudi de la fi de la dictadura.

Vist des d'aquesta òptica el posicionament de l'entitat ve a reflectir un procés global superior als límits de la mateixa organització que esdevé clau per tal d'entendre la fi de la dictadura franquista. És la suma d'aquestes petites o grans iniciatives que expliquen la impossible continuïtat del règim de Franco després de gairebé quaranta anys.

En definitiva, amb aquesta comunicació s'ha plantejat un *trajecte vital* per les entranyes de Justícia i Pau que esdevé quelcom més gran que la mateixa entitat; analitzant-la des dels seus inicis, tot prenent en compte les causes, orígens i repercussions de la fundació, comprenem la seva incidència real en la fi de la dictadura; s'estableix una clara línia de continuïtat entre els seus principis programàtics i l'actuació efectiva, que es concreta en una oposició oberta a la dictadura en defensa dels Drets Humans, la llibertat i, per extensió, la democràcia. Quan s'ha fet el pas, s'observa una entitat que ha pres un destacable paper en l'antifranquisme, esdevenint un accelerador de la mobilització ciutadana ja iniciada per altres moviments i plataformes que va impedir la continuïtat del règim franquista després de la mort del mateix Franco.

---

⁸⁶ Guy Hermet, 1985. p. 406.